

O‘ZBEK TILIDA SO‘Z YASALISHINING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI*Muallif: Xatamov O‘tkirjon**Yo‘nalish: Tilshunoslik*

Annotatsiya: Ushbu tezisda o‘zbek tilida so‘z yasash jarayonining zamonaviy tendensiyalari tahlil etiladi. Tilning boyishida va yangi tushunchalarni ifodalashda so‘z yasashning o‘rni keng yoritiladi. Affiksatsiya, kompozitsiya, qisqartma, neologizatsiya va semantik o‘zgarish kabi asosiy usullar ko‘rib chiqilgan. So‘nggi yillarda texnologik omillar, internet tili va global kommunikatsiya ta‘sirida yuzaga kelgan yangi so‘z yasash modellariga e‘tibor qaratilgan. Tadqiqot natijalari o‘zbek tilining zamonaviylashuvi, uning leksik boyligini oshirish va xalqaro so‘zlarni milliyashtirish jarayonida so‘z yasashning hal qiluvchi ahamiyatini ko‘rsatadi.

Kirish

So‘z yasashi har qanday til tizimining ichki rivojlanish mexanizmini tashkil etuvchi eng muhim unsurlardan biridir. Bu jarayon tilning lug‘at tarkibini boyitish, yangi tushunchalarni ifodalash va ijtimoiy hayotda yuzaga kelayotgan o‘zgarishlarni aks ettirishda beqiyos ahamiyatga ega. So‘z yasashning faoliyati tildagi innovatsion jarayonlarning markazida turadi. O‘zbek tili mustaqillik yillaridan boshlab yangi davrga qadam qo‘ydi. Bu davrda ijtimoiy hayot, madaniyat, fan, texnologiya, siyosat va axborot sohasi keskin sur‘atlarda rivojlandi. Natijada yangi so‘zlar, yangi atamalar, yangi semantik birliklar shakllandi.

1. So‘z yasash tizimining umumiy nazariy asoslari

So‘z yasashi — bu tilda mavjud so‘z negizlari va affikslar yordamida yangi ma’noli birliklar hosil qilish jarayonidir. U lug‘at boyligini kengaytirish, nutqning ifodaviy imkoniyatlarini oshirish va yangi ijtimoiy realliklarni ifodalash vositasi hisoblanadi. O‘zbek tili agglutinativ til bo‘lgani bois, unda so‘z yasashning eng faol turi — affiksatsiya hisoblanadi. Affikslar yordamida yangi so‘zlar hosil qilish jarayonida grammatik tuzilma qat’iy, mantiqiy va izchil bo‘ladi.

2. Zamonaviy davrda so‘z yasashning faollashuvi

XXI asrda global texnologik va madaniy o‘zgarishlar o‘zbek tili leksikasiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Internet, axborot texnologiyalari, raqamli kommunikatsiya, iqtisodiyot va siyosiy hayotda paydo bo‘layotgan yangi tushunchalar yangi nom va ifodalarni talab qilmoqda. So‘nggi yillarda onlayn, oflayn, skrinshot, fayl, chat, podkast, kontent, blogger, vebinar kabi atamalar o‘zbek tilining faol so‘z boyligiga kirib keldi.

3. O‘zlashma so‘zlarning milliylashuvi

Tilning zamonaviy rivojlanishida o‘zlashma so‘zlarning o‘rni alohida. O‘zlashmalar ko‘pincha xalqaro terminologiya tizimidan kirib keladi, ammo ular o‘zbek tilining grammatik tizimiga moslashtiriladi. Masalan: kompyuter → kompyuterchi, blog → blogger, dizayn → dizayner, fayl → fayllamoq kabi birliklar buning isbotidir.

4. So‘z yasallishning ijtimoiy-lingvistik jihatlari

So‘z yasallish faqat grammatik jarayon emas, balki ijtimoiy hodisa hamdir. Til jamiyatdagi o‘zgarishlarning bevosita ifodachisidir. Jamiyatdagi yangi ijtimoiy rollar, kasblar, texnologiyalar paydo bo‘lishi bilan bir qatorda, ularni nomlash zaruriyati ham kuchayadi.

5. So‘z yasallishdagi semantik o‘zgarishlar

So‘z yasallish jarayonida nafaqat shakl, balki ma’no ham yangilanadi. Hozirgi davrda ayrim so‘zlar yangi konnotatsiyalar bilan ishlatilmoqda. Masalan: oyna so‘zi dasturiy muhitda interfeysni, sichqon esa texnik vositani anglatadi.

6. Media va internet tili ta’siri

Bugungi o‘zbek tili rivojida media va internet tili alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ijtimoiy tarmoqlarda paydo bo‘layotgan yangi birliklar qisqa vaqt ichida umumxalq leksikasiga kirib bormoqda. Tilshunoslikda bu hodisa internet neologizatsiyasi deb ataladi va til taraqqiyotining yangi bosqichini ifodalaydi.

Xulosa

So‘z yasallish o‘zbek tilining eng dinamik tizimidir. U orqali til doimo yangilanib, zamon talablari bilan uyg‘unlashadi. Zamonaviy tendensiyalar o‘zbek tilining yuqori moslashuvchanlik darajasini ko‘rsatmoqda. Tilshunoslik oldida bu jarayonlarni ilmiy asosda tahlil qilish va ularning normativ asoslarini ishlab chiqish dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Asqarova M. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
2. Mahmudov N., Nurmonov A. Til va nutq madaniyati asoslari. – Toshkent, 2020.
3. Jo‘rayev A. So‘z yasallish tizimining nazariy asoslari. – Toshkent, 2018.
4. Karimov N. O‘zbek tili neologizmlarining leksik-semantik xususiyatlari. – Toshkent, 2022.
5. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. – Toshkent: Fan, 2021.